

КОВАЛЕНКО Е. С.

Харків

Постановка проблеми. В умовах нестационарності зовнішньої середовини українських промислових підприємств, пов'язаної з наростанням кризових тенденцій в економіці країни, нестабільністю валутного курса, усилінням інфляційних процесів, змінами налогоового законодавства, зниженням потока інвестицій в економіку України та ін., на перший план виходять питання, пов'язані з усуненням системи фінансового управління суб'єктами економічної діяльності. Одним із таких актуальних напрямів є підвищення стійкості фінансово-хозяйственої системи підприємств до різного роду викликаючих зовнішніх та внутрішніх факторів чрез створення системи управління кризовими ситуаціями.

Проблемами управління кризовими ситуаціями займалися багато вченів та науковців з різних країн світу. Обширну теоретико-методологічну базу по управлінню кризовими ситуаціями на підприємствах створили Хіт Р., Юн Г. Б., Уткин Э. А., Тал Г. К., Крутік А. Б., Фомін Я. А., Курошева Г. М., Василенко В. О., Антонова М. П., Коротков Э. М., Бланк И. А., Чернявський А. Д., Штангерт А. М., Садеков А. А. та інші. Особливими питаннями фінансового моделювання кризових процесів займалися такі вчені-економісти як Скурихін В. І., Забродський В. А., Клебанова Т. С., Витлинський В. В., Кізим М. О., Петренко В. А., Пономаренко В. С., Пушкарь О. І., Іванов М. Г., Лысенко Ю. Г., Петренко В. А., Стасюк В. П., Гурьянова Л. С., Богоніколос Н. Д., Руденський Р. Н. та інші. Однак слід зазначити, що в існуючих наукових розвитках по управлінню кризовими ситуаціями більше уваги приділяється особливостям функціонування підприємства во время наступлення кризу та виходу з нього, в свою очієрдь ряду питань, пов'язаних з підготовкою підприємства до кризу та реагуванням на нього.

Таким чином, актуальність даної проблеми та недостаточна дослідженість окремих її аспектів обумовлюють необхідність формування комплексного підходу до підготовки підприємства до кризу та реагування на нього.

В зв'язку з вищесказаним, метою статті є розробка системи підготовки підприємства до кризу та реагування на нього, заснованої на методах економіко-математичного моделювання, та підтримуючої комплексно

диагностику кризових ситуацій в фінансово-хозяйственній діяльності підприємства, ідентифікацію та аналіз екзогенних та ендогенних факторів їх виникнення, прогнозування вероятності наступлення кризу, а також обираємость комплексу превентивних заходів, що мінімізують збитки підприємства від дії стабілізуючих факторів.

Ізложено основного матеріала. СПКС представляє собою складну сукупність заходів, методів та засобів впливу на фінансове становище підприємства, спрямовані на нивелирування або локалізацію фінансових кризових ситуацій в умовах постійно діючих дестабілізуючих факторів.

Целью СПКС є формування комплекса упреждаючих реакцій U управлюючої системи, які устріюють або мінімізують несупотінність між поточним та цільовим значенням параметрів, описуючих фінансове становище підприємства в розглядуваному періоді часу при даному стані зовнішньої середовини. Другими словами:

$$\forall s_i \in S \exists u_i \in U | Y_i(x_i, u_i, z_i) - Y_i^{(*)} \leq \Delta_i,$$

де S – множина фінансово-хозяйствених ситуацій підприємства; s_i – фінансова ситуація підприємства в момент часу i ($i = \overline{1, T}$), $Y_i^{(*)}$ – цільове значення вихідних характеристик фінансово-хозяйственої системи підприємства; $Y_i(x_i, u_i, z_i)$ – поточне значення вихідних характеристик, описуючих фінансове становище підприємства, при реалізації упреждаючого впливу u_i , залежно від входних параметрів системи x_i та зовнішньої середовини z_i ; Δ_i – деякое мале допустиме відхилення фактичного значення вихідних характеристик від цільового.

Цель та завдання СПКС визначають структуру та модельний базис основних її складників. При описі структури системи підготовки підприємства предполагається виділяти дві основні підсистеми: підсистему діагностики кризових ситуацій в фінансово-хозяйственній діяльності підприємства та підсистему підготовки підприємства до кризу в фінансово-хозяйственній діяльності підприємства. На рис. 1 представлена схема взаємозв'язків основних структурних елементів СПКС.

Підсистема діагностики кризових ситуацій на підприємстві включає в себе три основні блоки моделей: моделі формування пространства призначень фінансової діяльності підприємства, моделі ідентифікації кризових ситуацій, моделі оцінки та аналізу кризисоутворюючих факторів.

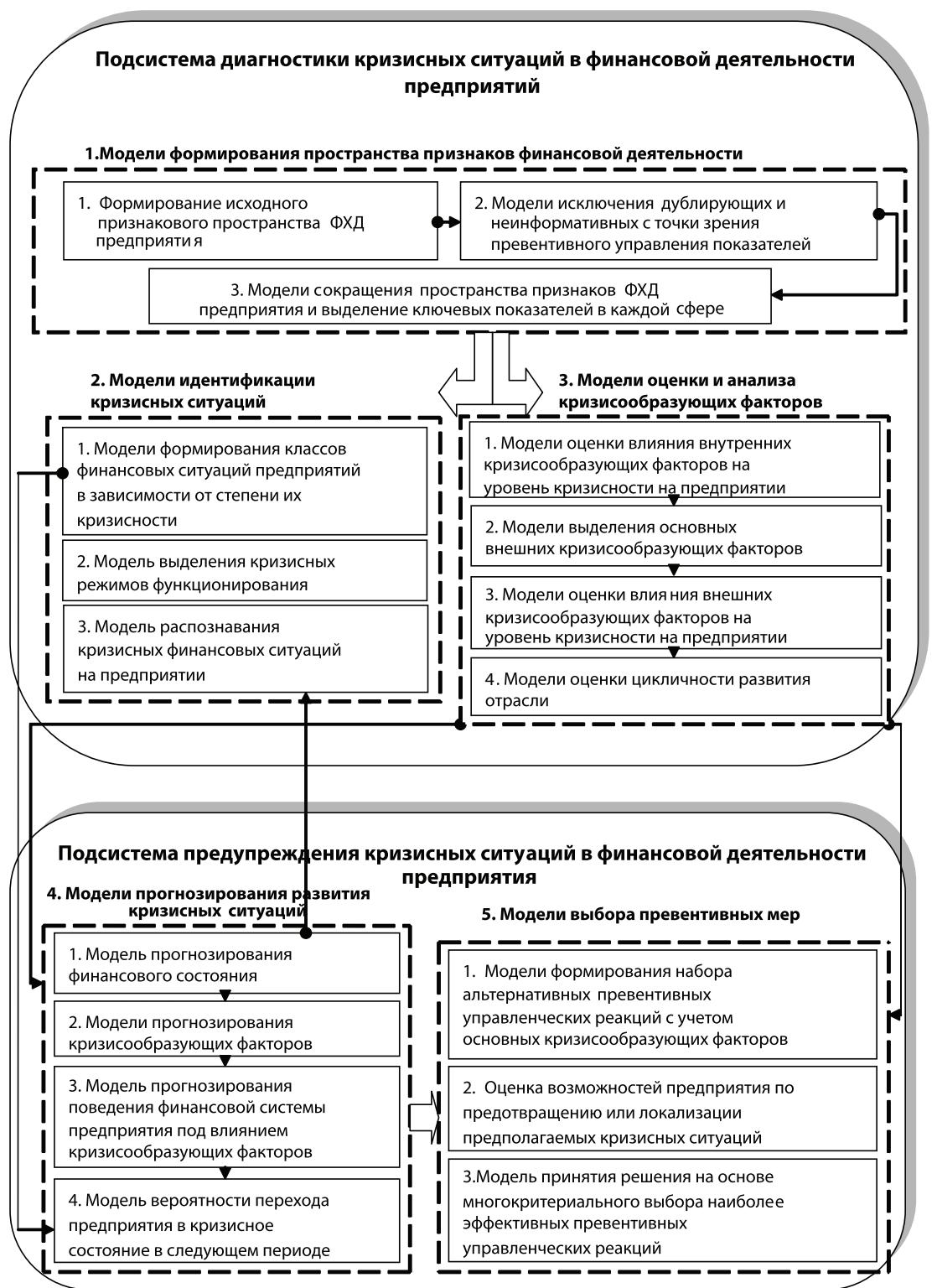

Рис. 1. Схема взаимосвязи структурных элементов СПКС

Целевой направленностью первого блока моделей является формализация множества финансовых ситуаций S ($\forall s_i \in S$) с помощью ключевых показателей финансовой деятельности предприятия. Каждая ситуация должна быть спроектирована во множество вещественных чисел – показателей финансовой деятельности. Результатом реализации данного этапа будет представление каждой ситуации в терминах некоторого набора ключевых количественных признаков, причем

сформированное пространство исходных признаков должно быть полным, обоснованным, непротиворечивым и неизбыточным. В соответствии с наиболее распространенным подходом финансовая ситуация предприятия описывается с точки зрения следующих основных аспектов: имущественного состояния, обрачиваемости или деловой активности, рентабельности, ликвидности и финансовой устойчивости.

Создание информативной системы показателей предполагает:

- исключение из исходного признакового пространства показателей, которые дублируют информацию, с помощью коэффициентов частной корреляции;
- исключение квазипостоянных показателей с помощью коэффициента относительной вариации;
- отбор наиболее информативных признаков в каждой группе показателей с помощью методов многомерного статистического анализа [1,2].

Задача моделей идентификации кризисных ситуаций [3] в финансовой деятельности предприятия состоит в выделении из всего множества финансовых ситуаций предприятия $\{S_i\}$ ($i = \overline{1, n}$) множества кризисных ситуаций $\{S_j(k)\}$ ($j = \overline{1, m}$; $m \leq n$). Причем, $\{S^{(k)}\} \subseteq \{S\}$ $\{S^{(k)}\} \subseteq \{S_j\}$.

На первом шаге, с целью соблюдения закона необходимого разнообразия Эшби, осуществляется разбиение всего множества возникающих финансовых ситуаций $\{S_i\}$ ($i = \overline{1, n}$) на однородные группы – кластеры $K_1, K_2, \dots, K_l$ ($l < n$). В качестве инструментария выступают иерархические агломеративные и итеративные методы кластерного анализа, позволяющие классифицировать исследуемые объекты не по одному, а по множеству признаков, причем классификация объектов производится в пространственно-временном континууме. В зависимости от глубины и масштабов кризиса в рамках исследования выделяется 5 классов кризисности: класс отсутствия кризиса, класс предкризисного неустойчивого состояния, класс кризиса, класс сильного кризиса, катастрофа.

Пространственно-структурная классификация коксохимических предприятий позволяет отследить динамику развития отрасли, создать базу данных кризисных ситуаций для распознавания кризисных ситуаций на предприятии в дальнейшем и сформировать матрицу вероятностей перехода финансового состояния предприятия из одного класса кризисности в другой. Сформированная матрица является базисом для построения модели оценки вероятности перехода предприятия в кризисное состояние в следующем $t+1$ периоде, основанной на применении теории случайных марковских процессов.

Последним этапом идентификации кризисных ситуаций является построение моделей распознавания – отнесения новой финансовой ситуации S_i к одному из l сформированных заранее кластеров обученной распознающей системы с помощью методов распознавания образов.

Модели оценки и анализа кризисообразующих факторов [4] направлены на выделение среди множества факторов, действующих на финансово-хозяйственную систему предприятия, только тех, которые оказывают решающее влияние на возникновение кризисных ситуаций, а также дают возможность определить, в какой степени кризисность предприятия обуславливается внешними дестабилизирующими факторами. В рамках исследования экзогенные факторы делятся на макрофакторы и отраслевые факторы. Для решения задачи выделения доминирующих факторов макроокружения используется коэффициент частной корреляции.

Исследование зависимости степени кризисности на предприятии от доминирующих факторов макроокружения основано на методах теории катастроф, которые позволяют смоделировать скачкообразные изменения функционирования финансово-хозяйственной системы предприятия в ответ на плавное изменение внешних условий. Оценка цикличности отрасли осуществляется с помощью пространственно-динамической кластеризации коксохимических предприятий, а также динамических моделей взаимодействия основных показателей, отражающих эффективность функционирования коксохимической отрасли.

Подсистема предупреждения кризисных ситуаций в финансовой деятельности предприятий состоит из двух модельных блоков: моделей прогнозирования развития кризисных ситуаций и моделей выбора превентивных мероприятий.

Основными задачами моделей прогнозирования развития кризисных ситуаций являются: перспективная оценка финансовой ситуации на предприятии в следующем периоде $\{S_{t+1}\}$ с учетом действия неконтролируемых дестабилизирующих помех, прогнозная оценка доминирующих кризисообразующих факторов макро и микро окружения, а также прогноз поведения финансовой системы предприятия под воздействием кризисообразующих факторов. Вспомогательным инструментарием для реализации поставленных задач являются методы адаптивного прогнозирования, имитационного моделирования и теория случайных марковских процессов.

Функциональной задачей моделей выбора превентивных мероприятий является выбор оптимальных, с точки зрения множества неравновесных критериев эффективности, мер по локализации наиболее опасных кризисных ситуаций. Реализация происходит в несколько этапов:

- 1) Формирование набора альтернативных превентивных управленческих реакций СПКС с учетом текущей и прогнозной финансовой ситуации на предприятии, а также доминирующих кризисообразующих экзогенных и эндогенных факторов;

- 2) Оценка возможностей предприятия по предотвращению и локализации наиболее опасных кризисных ситуаций;

- 3) Принятие окончательного решения относительно выбора превентивных мероприятий по стабилизации финансовой деятельности предприятия на основании различных критериев эффективности.

Поддержка принимаемых решений с помощью многокритериального нечетко-множественного экспериментного сравнения вариантов, который учитывает весовые коэффициенты значимости критериев эффективности, позволила повысить качество принимаемых решений путем снижения их субъективности.

Выводы. Таким образом, реализация предложенного выше комплекса моделей СПКС, который дает возможность осуществить комплексную диагностику и прогноз кризисных ситуаций на предприятии с учетом влияния внешних и внутренних дестабилизирующих факторов, на предприятиях коксохимии Украины по-

зволил выработать рекомендации по своевременному предупреждению развития кризисных ситуаций в деятельности предприятий, которые минимизируют затраты на их полную либо частичную локализацию. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Клебанова Т. С. Модели мониторинга внутренней среды промышленного предприятия/ Клебанова Т. С. Коваленко К. С. // Бизнес Информ. – 2011.– № 5 (2). – с. 13 – 17.

2. Коваленко Е. С. Модели формирования признакового пространства в системе предупреждения кризисных ситуаций на предприятии// Проблеми глобалізації та моделі стійкого розвитку економіки/ Матеріали III-ої міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 23 – 25 березня 2011 р. – с. 297 – 299.

3. Коваленко К. С. Диагностика в системе предупреждения кризисных финансовых ситуаций на предприятии// Управління розвитком. – 2011.– №5 (102). – с. 259 – 260.

4. Коваленко К. С. Модели оценки и анализа кризисообразующих факторов предприятия// Актуальні проблеми науки та освіти молоді: теорія, практика, сучасні рішення/ Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів 16 – 17 лютого 2012 р. – с. 402 – 404.